

TAJNA POKAJKAVLJIVAČA VITEZOVIĆEVE SIBILE

Pavao Vitezović (Senj, 1652 — Beč, 1713) nije bio samo književnik nego kulturni radnik jedinstvenog opusa i snage, koji je puno toga stigao napisati, prikupiti, registrirati, iako je istodobno bio pjesnik, pisac, povjesničar, bakrorezac, geograf, izdavač, tiskar, stematograf (heraldik) ...

Svoja je djela pisao latinskim i hrvatskim jezikom. Na hrvatskom je pisao djela namijenjena puku da ga zabavi, informira ili na lak i jednostavan način pouči.

U ta djela pripadaju njegovi kalendari što ih je izdavao u vremenu od 1691—1705., te *Kronika*, *Priricsnik* i *Lado hervacki iliti Sibila*.

Uz njegovu *Sibilu* (to je kraći već ustaljeni naziv za spomenuto djelo: *Lado hervacki iliti Sibila*) vezane su i neke tajne.¹

Jedna je tajna vrlo zanimljiva, posebno stoga što nisu baš veliki izgledi da se tako brzo i lako otkrije.

Vitezovićeve *Sibila* tiskana je 1701. ili 1702. čakavski u ikavštini.

Ponovo je izdavana kasnije ponešto izmijenjena, i to kajkavštinom 1783., 1801., 1820., 1828., 1837, 1849. i 1854., a štokavštinom znatnije izmijenjena 1880. i 1904.²

Tajna je upravo u anonimnom pokajkavljivaču *Sibile* iz 1783. godine.

Šime Jurić³ doslovce piše: »Literarna povijest danas ne zna, tko je priredivač i izdavač kajkavskog izdanja *Sibile*, na knjizi naime to nije navedeno. Ipak na kraju pojedinih od tih izdanja nalaze se stihovi, koji ostavljaju mogućnost, da se to pitanje riješi. To je završna pjesmica od 8 stihova pod naslovom »Lado«.

Ti stihovi glase:

*Nut poztalszem Horvat, ki bilszem Dalmatin,
To vchinil je nash brat, horvaczke zemlye szin.
Koga nechu zdati, ar szam to neseli:
Kibi pak rad znati nyemusze to veli:
Dolne szlove vzemi szim, y tam premeshaj,
Iz nyih znanost znemi, cheti tak zizv kaj.
Che pak ne zide tak, naj zvedlivecz biti,
Neg vchini znasli kak? daj Boga moliti.
(manhu ferkirs bannecz kip)*

Š. Jurić⁴ je to suvremenije ortografirao ovako:

*Nut postal sem Horvat, ki bil sem Dalmatin,
to včinił je naš brat, horvacke zemlje sin,
koga neču zdati, ar sam to neželi.
Ki bi pak rad znati, njemu se to veli:
Daljnje slove vzemi, sim i tam premešaj,
iz njih znanost znemi, če ti tak zide kaj,
če pak ne zide tak, naj zvedlivec biti,
neg včini, znaš li kak? — daj Boga moliti.
manhu ferkirs bannez kip*

I upravo ovdje leži tajna stara punih 190 godina. Pokajkavljivač Vitezo-
vičeve *Sibile* je, tko zna iz kakvih pobuda, umjesto da stavi samo svoj potpis,
načinio pravu-pravcatu zagonetku, koja to nije gledana samo formalno eni-
glatski,⁵ nego je to uistinu i »bibliografska zagonetka«.⁶

Što se pak tiče njene zagonetačke vrijednosti, ne bi joj se mogla pri-
pisati nekakva vrhunska vrijednost, ali bez toga, ona će i dok se ne odgo-
netne, a i nakon toga — ako se u tome uspije — ipak biti istodobno i lite-
rarni i zagonetački raritet.

Na osnovi tih osam stihova i četiri besmislene riječi moguć je dvojak
pristup razrješenju ove bibliografske tajne. Dvojakost pristupa dešifriranju
diktira prvi dio šestog stiha, koji glasi:

»iz njih znanost znemi, ... «

Možda samo za izvrnog znalca kajkavštine ovdje ne postoji dvojakost,
jer on znade pravo značenje ovog kajkavskog izričaja. Dvojakost proistječe
otud, što »znanost znemi« može biti shvaćeno dvojako, i značiti:

- a) izuzmi jednu znanost, nauku ili
- b) uzmi na znanje.

Od četiri riječi koje baš ništa ne znače ovako kako su predočene —
manhu ferkirs bannez kip — valja od stanovitih slova načiniti jednu
znanost, a onda od preostalih slova potrebno je iskombinirati ime i prezime
tog zagonetnog pokajkavljivača, koji ne mora biti neka osobito poznata osoba.
Ne treba to biti neki značajniji kulturni radnik; to može biti netko i posve
nepoznat iz reda izdavača, tiskara ili iz svećeničkog staleža (isusovaca, pav-
lina).

Od tih slova, svega ih ima 22 (7 samoglasnika i 15 suglasnika) — A, A,
E, E, I, I, U odnosno B, C, F, H, K, K, M, N, N, N, P, R, R, S, Z — može
se načiniti nekoliko naziva znanosti, primjerice:

IUSZ,⁷ PHISZIKA,⁸ a od ostalih onda treba načiniti ime i prezime tog
tajanstvenog pokajkavljivača. Postoji i jedan pokušaj razrješenja ove tajne
koji je vrlo zanimljiv, ali vjerojatno osim atraktivnosti i stanovite kombina-
torike, nedostaje mu autentičnosti — barem zasada.

Zlatan Čop,⁹ vrsni zagonetački versifikator rješava tu zagonetku ovako:

PHISIKA, FERENZ BRUCKMANN

Uistinu, Z. Čop je anagramirao svih 22 slova bez ikakva ostatka i izmjene. Doista je načinio i jednu znanost — PHISIKA — i pronašao ime i prezime — FERENZ BRUCKMANN — ali njegov predložak mora podnijeti dva vrlo ozbiljna prigovora:

1. nije poštivao u potpunosti ortografiju onog doba,¹⁰
2. treba potvrditi i vjerodostojnost i identitet stanovitog Ferenza Bruckmanna iz tog doba.

Bez obzira da li je Čop svojom zagonetačko-pjesničkom imaginacijom iskonstruirao ovu (nepotvrđenu) »odgonetku«, valja reći da je on prvi ukazao na posve konkretan put kojim treba ići u razrješenje ove tajne i zagonetke.

Drugi pristup ima polazište, da je »znanost znemi« starokajkavski frazeološki idiom čiji smisao »uzmi na znanje« (»znaj«), tj. u ovom slučaju ne da bi se ponajprije odbijalo naziv neke nauke, već bi se od tih 22 slova trebalo naći (odnosno načiniti) ime i prezime misterioznog pokajkavljiivača.

To su dva realna puta koja proistječu iz stihova i slova što ih je dao tajni pokajkavljiivač. Međutim, sve pada u vodu, ako taj pokajkavljiivač nije bio ozbiljan i dosljedan i učinio doista tako kako je napisao, nego je to sve skupa učinio tek tako, bez ikakva smisla, zakonitosti i reda. Ako su te četiri nesuvisle riječi najobičniji larifari, proizvod samoživog i bolesnog duha, onda ovaj misterij neće nikad ni dobiti razrješenje. No tajna ne završava tim.

Netko, ne baš suviše originalan, na ovu izvornu zagonetku nakalempljuje novu. U Županovu izdanju od god. 1837. mjesto spomenutih završnih riječi (mahnu ferkirs bannecz kip) stavlja riječi: Szlepo polno szpeo klupeyo."

Na koncu valja pridodati da ova literarna zagonetka, uključujući sve više pregalaca na njenu dešifriranju, dobiva i vlastitu historiografiju.

Zagonetnost ove tajne veća je od njene i literarne i zagonetačke vrijednosti. Njeno otkrivanje, pretpostavljam, ne bi dalo neko veliko otkriće našoj literaturi, iako postoji mogućnost da se time možda iz potpune anonimnosti izvuče neki dosad neznan kulturni radnik.

Ovaj prilog možda nije obuhvatio sve one koji su ponešto pridodali rasvjetljavanju ove tajne. Svrha mu je bila da zaokruži kakvu-takvu kronologiju i načini svojevrsnu historiografiju koja će kasnije biti od neke pripomoći onima, kako to M. Santek reče, koji zagrizu u ovaj »tvrd orah«. A on treba i potaknuti nove pregaoce, dajući im osnovu i start. Samo više tražilaca daju i veću vjerojatnost da će se ovoj tajni kad-tad ipak stati na kraj. Vrijeme je često faktor koji smanjuje mogućnost otkrivanja.

Ovdje je ono, mislim, prije saveznik, jer novi fakti i nove pojedinosti ulijevaju nadu i povećavaju mogućnost da se iz tih zagonetnih riječi — *manhu ferkirs bannecz kip* — konačno i pronađe zasada 190 godina nepoznati pokajkavljiivač Vitezovićeve *Sibile*.

BILJEŠKE:

¹ Jedna je od tih i to da se ne zna kada je ovo djelo tiskano. Dvoji se između godina 1701. i 1702. (vidi: S. Peleh: »Osvrt na riječ sibila«, Senjski zbornik, IV, 1969—70).

² Vidi: S. Peleh: Navedeno djelo.

³ Šime Jurić: Bibliografska zagonetka (u: Narodna knjižnica, Zagreb, br. 1—2, 1960., str. 49—50).

⁴ S. Jurić: Navedeno djelo.

⁵ U zagonetaštvu (enigmatici) ovu vrst zagonetke nazivamo premetaljka (anagram). Nije jasno zašto ju je M. Santek (vidi: »Rebus«, Osijek, br. 100 od 15. III. 1962) proglasio »lologrifnim anagramom«, kad u njoj nema nikakve izmjene, zamjene slova.

⁶ Tako je naziva S. Jurić.

⁷ Za »Iusz« nemam potvrde, no po transkripciji onoga doba trebalo bi se tako pisati.

⁸ »Phisizika« nije dobro napisana, barem ne prema ortografiji Belostenčeva »Gazophylaciuma«, u kojemu na str. 639, pod odrednicom »Znanoszt, znanyue...« doslovce stoji: »physica«. Ovdje donosim samo uvjetno i radi primjera. Valja imati na umu da su se u to doba u hrvatskoj ortografiji vršile izmjene, a i da ona tada nije bila ni jedinstvena.

⁹ U zagonetaškom mjesečniku »Rebus«, Osijek, br. 125 od 1. I. 1964. pod naslovom »Tvrd orah« s posvetom Miroslavu Santeku.

¹⁰ Za »phisiku« je već rečeno kako bi je trebalo pisati, a »Ferenz« je napisao posve njemački, a vjerojatno je bilo ispravno »Ferenz« ili čak »Ferenacz«.

¹¹ Vidi S. Jurić: Navedeno djelo.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS GEHEIMNIS DES UEBERSETZERS INS KAJKAWISCHE DER »SIBYLLA« VON VITEZOVIC

von S. Peleh

Pavao Vitezović hat im Jahr 1701 oder 1702 das Werk »Lado hervacki iliti Sibila« (Der kroatische Lado oder Sibylla in kroatischer Sprache, im tschakawisch — ikawischen Dialekt) veröffentlicht. Nach seinem Tod ist dieses Werk im kroatischen kajkawischen Dialekt in den Jahren 1783, 1801, 1820, 1828, 1837, 1848 und 1864 sowie im stokawischen Dialekt in den Jahren 1880 und 1904 herausgegeben worden.

Es ist ein Geheimnis noch heute, wer im Jahre 1783 dieses Werk im kajkawischen Dialekt vorbereitet hat. Der Autor hat sich nicht unterzeichnet, sondern hat am Schluss des Werkes acht Verse und vier sinnlose Wörter genannt:

mahnu ferkirs banecz kip.

Aus diesen 22 Buchstaben sollen ein Vor- und Nachname (und vielleicht auch eine Wissenschaft) in der älteren kroatischen kajkawischen Orthographie zusammengesetzt werden.

Der berühmte kroatische Raetseldichter Zlatan Čop ist im Jahre 1964 auf

PHISIKA, FERENZ BRUCKMANN

gekommen, was bis jetzt nicht in der Orthographie bestäetigt worden ist. Ein gewisser Ferenz Bruckmann hat tatsaechlich nicht bestanden.

Dieser Artikel ist eine kurze Geschichte und Chronologie dieses genau 190 Jahre (1783 — 1973) alten Geheimnisses.